

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
Південноукраїнський центр професійного розвитку керівників та фахівців
соціономічної сфери

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ В АКАДЕМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

***Всеукраїнської науково-методичної конференції з міжнародною участю
06 червня 2026 року***

ОДЕСА

DOI: <https://doi.org/10.24195/CriticalThinking2026>

УДК: 378:159.955

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Музиченко Ганна В'ячеславівна - доктор політичних наук, професор, проректор з наукової роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Койчева Тетяна Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, в.о. першого проректора з навчальної та науково-педагогічної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Ольга ЗБАРСЬКА (Olga Zbarskaya) - доктор наук, експерт у галузі креативного потенціалу людини, член академії ACSW, член The Textbook & Academic Authors Association, засновник та президент компанії «OZCREDO», автор книг та підручників.

Черненко Наталія Миколаївна - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітнього менеджменту та публічного управління Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Папач Ольга Іванівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри математики і методики її викладання Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Дерік Ілона Морисівна - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Листопад Олексій Анатолійович - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

*Рекомендова вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол №15 від 25 червня 2026 року.)*

Рецензенти:

Княжева Ірина Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

and manipulations. Future research should focus on the development of effective methodologies for fostering critical thinking in the educational process, as well as on studying its impact on the political behavior of youth in the digital society.

References:

1. Akimova O. The role of critical thinking in the digital age. Scientific Journal of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute". 2024. URL: <https://incubating.freedom.kpi.ua/article/view/338499>
2. Gonzalez-Mohino M., Rodriguez-Domenech M. Á. Digital citizenship among students: the role of critical thinking in online civic engagement. Springer. 2025. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s44217-025-00620-5>
3. Opoku E., Quayson E., Arthur F., Salifu I. Empowering critical thinking: the role of digital tools in citizen participation. Journal of New Approaches in Educational Research. 2023. URL: <https://link.springer.com/article/10.7821/naer.2023.7.1385>
4. Rivero González J. P. Critical thinking and media literacy in the digital age. Frontiers in Education. 2026. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2026.1773419/full>

ПОТАПЕНКО Максим Васильович

КРИТИЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ДЖЕРЕЛ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Актуальність проблеми критичного опрацювання джерел на уроках історії України зумовлена зміною освітніх пріоритетів сучасної профільної школи. Історична освіта сьогодні не може обмежуватися передаванням усталеного набору фактів, дат, імен і подій. Вона має формувати здатність учнів самостійно працювати з інформацією, розрізняти факт і судження, виявляти маніпуляції, співвідносити різні інтерпретації минулого та виробляти аргументовану позицію щодо складних історичних явищ. Особливого значення це набуває в умовах російсько-української війни, інформаційної агресії, системного використання історії як інструменту пропаганди та спроб деконструкції української національної ідентичності. У цьому контексті урок історії України постає не лише як простір засвоєння навчального матеріалу, а як середовище формування історичної свідомості, громадянської відповідальності й усвідомленої належності до української політичної та культурної спільноти.

Нормативне підґрунтя такої постановки проблеми визначається сучасними документами у сфері освіти та державної політики ідентичності. Державний стандарт профільної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету

Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851, застосовуватиметься з 1 вересня 2027 р. і містить вимоги до обов'язкових результатів навчання, зокрема в громадянській та історичній освітній галузі [2]. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначає цю політику як складову забезпечення національної безпеки, а серед її завдань називає формування активної громадянської позиції, громадянської стійкості та патріотизму [5]. Отже, розвиток національної ідентичності в освітньому процесі має розглядатися не як додатковий виховний компонент, а як один із системних результатів історичної освіти.

Ключовою умовою досягнення цього результату є перехід від репродуктивного засвоєння історичного наративу до дослідницької моделі навчання. Саме робота з історичними джерелами створює можливість для такого переходу. Джерело на уроці історії не повинно виконувати лише ілюстративну функцію, підтверджуючи вже готові висновки підручника або вчителя [1, с.118]. Учень, який працює з документом, спогадом, фотографією, картою, плакатом або статистичним матеріалом, залучається до логіки історичного дослідження й спонукається до формування самостійних висновків.

Критичне опрацювання джерел доцільно розуміти як сукупність послідовних навчальних дій, спрямованих на встановлення походження джерела, його історичного контексту, змісту, авторської позиції, достовірності та пізнавальних можливостей. У практиці уроку ця робота може охоплювати атрибуцію джерела, контекстуалізацію, виокремлення фактів і суджень, аналіз лексики та риторики, виявлення замовчувань, зіставлення з іншими матеріалами, формулювання висновків і рефлексію [8, с.27]. Особливе значення має саме рефлексивний етап, адже він переводить роботу з джерелом із площини технічного аналізу в площину особистісного осмислення. Учень має не лише відповісти, що повідомляє джерело, а й пояснити, як воно змінює або уточнює його уявлення про минуле, про досвід спільноти, про ціну свободи, державності, культурної тяглості й громадянської відповідальності.

Профільна школа створює особливо сприятливі умови для такого типу навчальної діяльності. Учні старших класів уже здатні працювати з багаторівневими історичними проблемами, зіставляти альтернативні інтерпретації, бачити суперечності між різними типами джерел, формулювати власну аргументовану позицію. Тому урок історії України у профільній школі може і повинен бути наближений до дослідницької лабораторії, у якій учень навчається не лише запам'ятовувати історичні факти, а й розуміти механізми творення історичного знання [3, с.12]. Це особливо важливо для розвитку національної ідентичності, оскільки ідентичність, сформована через самостійну роботу з доказами, є значно стійкішою, ніж ідентичність, побудована лише на засвоєнні готових оцінок.

Дидактичний потенціал історичних джерел у розвитку національної ідентичності полягає насамперед у тому, що вони повертають минулому людський вимір. Через листи, щоденники, спогади, судові матеріали, усні свідчення, фотографії, тексти політичних програм учні бачать історію не як абстрактну послідовність подій, а як досвід конкретних людей і спільнот [8, с.6–8]. Саме джерела дозволяють показати, що українська історія є не периферійною частиною чужих імперських наративів, а самостійним простором політичної, культурної та соціальної суб'єктності. В цьому контексті важливим є узгодження джерельних блоків з історії України та всесвітньої історії в шкільних підручниках.

Водночас важливо уникати спрощеного розуміння зв'язку між історичними джерелами й національною ідентичністю. Їх використання не повинно зводитися до добору матеріалів, які лише підтверджують героїчний або безконфліктний образ минулого. Навпаки, критичне опрацювання джерел передбачає зустріч зі складністю історичного процесу: неоднозначністю виборів, конфліктом цінностей, регіональними відмінностями, соціальними суперечностями, травматичним досвідом, присутністю різних груп у спільній історії. Такий підхід не послаблює національну ідентичність, а робить її зрілішою [6, с.84]. Учень починає розуміти, що любов до власної країни не потребує міфологізації минулого, а навпаки передбачає готовність знати його в усій складності, визнавати помилки, розуміти травми й бачити історичні підстави сучасної громадянської відповідальності.

Особливо продуктивною є робота з контрастними джерельними комплексами. Наприклад, під час вивчення Української революції 1917–1921 років доцільно зіставляти універсали Центральної Ради, документи Гетьманату, Директорії, більшовицькі відозви, спогади учасників подій і матеріали іноземних спостерігачів. Це дозволяє учням побачити не лише зміну політичних режимів, а й боротьбу різних проєктів майбутнього України. Під час вивчення Голодомору варто поєднувати офіційні радянські документи, демографічні дані, свідчення очевидців, матеріали усної історії та сучасні комеморативні практики. Така робота формує здатність бачити зв'язок між документом, злочином, пам'яттю і моральною оцінкою. У темах, пов'язаних із дисидентським рухом, самвидав, листи політв'язнів, судові матеріали та спогади відкривають учням зв'язок між правами людини, національною гідністю та опором тоталітарній системі.

Методично важливо, щоб робота з джерелами не була епізодичною. Вона має стати наскрізним принципом організації навчання історії України у профільній школі. Для цього доцільно використовувати проблемні питання, дослідницькі завдання, мініпроєкти, порівняльний аналіз джерел, роботу з візуальними матеріалами, історичні дебати, письмові рефлексії, створення учнями власних інтерпретаційних текстів. Наприклад, замість запитання «Якими були причини Української революції?» можна запропонувати учням завдання: «На основі трьох джерел поясніть, які очікування щодо майбутнього України

мали різні політичні сили у 1917 році». Замість репродуктивного переказу теми про шістдесятників можна поставити проблему: «Як джерела дисидентського руху допомагають зрозуміти зв'язок між культурним спротивом і національною ідентичністю?» Такий формат стимулює учнів не повторювати готові формули, а вибудовувати власну аргументацію.

Важливою умовою ефективності є добір джерел відповідно до вікових, пізнавальних і емоційних можливостей учнів. Особливої педагогічної обережності потребують травматичні теми: Голодомор, масові репресії, Голокост, депортації, окупаційне насильство, сучасні воєнні злочини. У цих випадках джерела мають добиратися так, щоб не перетворювати навчання на шокуючу емоційну практику, але водночас не знецінювати трагедію через надмірну абстракцію. Учитель має поєднувати емоційно значущі матеріали з аналітичними інструментами, допомагаючи учням перейти від співпереживання до розуміння, від моральної реакції до історично аргументованого висновку [4, с.18].

Результати такої роботи можуть оцінюватися не лише за правильністю відповіді, а й за якістю історичного мислення. Учень має вміти визначати походження джерела, пояснювати його контекст, відрізняти факт від оцінки, виявляти авторську позицію, помічати упередження, зіставляти кілька джерел, формулювати аргументований висновок і рефлексувати над значенням історичного досвіду для сучасності. Саме поєднання аналітичних і рефлексивних умінь дозволяє говорити про розвиток не лише предметної компетентності, а й національної ідентичності [7, с.53; 8, с.14].

Отже, критичне опрацювання джерел на уроках історії України у профільній школі є важливим інструментом формування історичної свідомості та української національної ідентичності здобувачів освіти. Його значення полягає в тому, що воно поєднує знання про минуле з умінням мислити доказово, відповідально й самостійно. Через роботу з джерелами учні розуміють українську історію як простір людського досвіду, а не підпорядкований державному наративу набір фактів і процесів. Така ідентичність не є декларативною або нав'язаною; вона формується через розуміння, аналіз, співпереживання й особистісне осмислення. Саме тому критична робота з джерелами має посідати центральне місце в методиці навчання історії України у профільній школі.

Список використаних джерел:

1. Власов В. С. Методика навчання історії в школі : навч. посіб. Київ : Либідь, 2011. 304 с.
2. Державний стандарт профільної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2024 р. № 851. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/851-2024-%D0%BF>.
3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с.

4. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : А.С.К., 2007. 144 с.
5. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20>.
6. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
7. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
8. Seixas P., Morton T. The Big Six Historical Thinking Concepts. Toronto : Nelson Education, 2013. 218 p.

РАЙТЕР Наталія Іванівна

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ У СИСТЕМІ БІЗНЕС-ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасний розвиток підприємництва відбувається в умовах підвищеної невизначеності, динамічності ринкового середовища, цифрової трансформації бізнес-процесів та зростання ролі інформаційних ресурсів у прийнятті управлінських рішень. За таких умов особливої ваги набуває формування ефективної системи оцінки підприємницьких ризиків, яка ґрунтується на науково обґрунтованих методах аналізу, сучасних аналітичних інструментах і використанні бізнес-технологій. Водночас важливим інтелектуальним ресурсом цієї системи виступає критичне мислення, що забезпечує здатність суб'єктів підприємницької діяльності здійснювати об'єктивну оцінку інформації, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами та формувати обґрунтовані управлінські рішення щодо мінімізації ризиків.

Підприємницький ризик є невід'ємною характеристикою господарської діяльності, що відображає ймовірність виникнення небажаних подій та можливість отримання економічних втрат у процесі функціонування підприємства. У сучасних умовах ефективність оцінки підприємницьких ризиків значною мірою залежить від рівня розвитку аналітичних компетентностей управлінського персоналу, його здатності критично аналізувати інформацію, оцінювати альтернативні варіанти розвитку подій і прогнозувати наслідки прийнятих управлінських рішень. Саме критичне мислення виступає інструментом науково-методичного забезпечення оцінки ризиків, який дозволяє інтегрувати аналітичні методи, інформаційні ресурси та цифрові технології у єдину систему прийняття управлінських рішень.

Svitlana Pedchenko Development of critical thinking in applicants for the specialty a4.01 secondary education (Ukrainian language and literature)	Педченко Світлана Розвиток критичного мислення в здобувачів спеціальності а4.01 середня освіта (українська мова і література)	276
Vira Petliaieva Developing students' critical thinking in the process of learning a foreign language	Петляєва Віра Розвиток критичного мислення студентів у процесі вивчення іноземної мови	278
Olha Petrykei Interactive teaching methods as a means of developing critical thinking in future physical education teachers	Петрикей Ольга Інтерактивні методи навчання як засіб розвитку критичного мислення майбутніх вчителів фізичного виховання	281
Olesia Pylyp Innovative approaches to improving modern methods of teaching violin bachelor of musical arts	Пилип Олеся Інноваційні підходи до удосконалення сучасної методики навчання гри на скрипці бакалаврів музичного мистецтва	284
Kateryna Pidporinova Music education and critical thinking: ways of interacting	Музична освіта і критичне мислення: шляхи взаємодії	290
Svitlana Pozniakova Critical and creative thinking as components of professional training for applicants in forestry and horticulture	Критичне та креативне мислення як складові професійної підготовки здобувачів лісового і садово-паркового господарства	294
Natalia Polievoda Visualization as an effective means of learning the Ukrainian language in the conditions of online and distance learning	Полєводова Наталія Візуалізація як дієвий засіб вивчення української мови в умовах нуш і дистанційного навчання	299
Anastasiia Poliakova Critical interpretation of experimental data in plant physiology as a basis for developing students' research skills	Полякова Анастасія Критична інтерпретація експериментальних даних з фізіології рослин як основа для розвитку дослідницьких навичок студентів	303
Maksim Potapenko Critical analysis of sources in Ukrainian history lessons as a tool for developing national identity of	Потапенко Максим Критичне опрацювання джерел на уроках історії	306

students in a specialized school	України як інструмент розвитку національної ідентичності здобувачів освіти у профільній школі	
Inna Pronoza The role of critical thinking in the formation of political culture of student youth in the context of digitalization	Проноза Інна Роль критичного мислення у формуванні політичної культури студентської молоді в умовах цифровізації	308
Nataliia Raither Critical thinking as a tool for scientific and methodological support of assessing entrepreneurial risks in the business technology system	Райтер Наталія Критичне мислення як інструмент науково-методичного забезпечення оцінки підприємницьких ризиків у системі бізнес-технологій	312
Liudmyla Rakitianska Critical thinking as an indicator of subject-methodological competence of an art teacher in a secondary education institution	Ракітянська Людмила Критичне мислення як показник предметно-методичної компетентності вчителя мистецтва закладу загальної середньої освіти	316
Alla Rastryhina Synergy of critical and creative thinking in vocal and choral training of future music teachers in trauma-informed education	Расстригіна Алла Синергія критичного та креативного мислення у вокально-хоровій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах травмоінформованої освіти	321
Olha Rubanska Critical thinking in the training of computer science teachers	Рубанська Ольга Критичне мислення під час підготовки педагогів з інформатики	324
Iryna Savchenko Mindful reading as a means of forming critical thinking in philology students	Савченко Ірина Усвідомлене читання як засіб формування критичного мислення студентів-філологів	327
Valentyna Samilyk Formation of critical thinking of future teachers in the process of environmental training	Самілик Валентина Формування критичного мислення майбутніх учителів у процесі екологічної підготовки	329
Oleksandr Serbul Critical thinking in the academic environment: features of	Сербул Олександр Критичне мислення в академічному	332